

“La conquête de notre Californie Grammontoise”

Kroniek over de leerwerkhuizen voor textiel te Geraardsbergen in 1849-1857

(deel 2 en slot)

Jacques DE RO

De textielcrisis maakt dat tijdens de veertiger jaren van de 19de eeuw een groot deel van de bevolking te Geraardsbergen niet alleen werkloos wordt, maar ook honger lijdt. Het lijnwaadartisaanat ziet zijn bestaansinkomen verdwijnen en de opeenvolgende mislukte aardappeloogsten brengen diepe ellende in de omliggende dorpen. Onder impuls van de bankiersdynastie Spitaels komen er in enkele maanden tijd twee leerwerkhuizen voor textiel in de Oudenbergstad tot stand. In deel 1 is het verhaal gebracht over het leerwerkhuys van de gebroeders Coumont uit Brussel. Het tweede werkatelier wordt ditmaal geleid door mensen van eigen bodem. Ook hier wordt een verhalende kroniek gebracht, waarbij opnieuw de betrokken personages (de minister van Binnenlandse Zaken, de gouverneur van Oost-Vlaanderen, de leden van de stedelijke toezichtcommissie en de textielfabrikanten) via hun dagdagelijkse briefwisseling op het gebeuren inspelen.

3. Het leerwerkhuys van Prosper Spitaels (1850-1853)

*De droom van René Spitaels wordt
waargemaakt*

Zoals hoger vermeld, runt Prosper Spitaels met zijn neef René in 1849 op de Markt te Geraardsbergen het bankhuys "Prosper et René Spitaels et Compagnie". Met het plotse overlijden van René op 18 april, zet hij er zijn bankactiviteiten alleen verder. Als liberaal senator van het arrondissement Aalst krijgt hij in die dagen de mogelijkheid op het hogere bestuursvlak zijn invloed te laten gelden. De oprichting van een leerwerkhuys voor textiel in elke lokaliteit als liberaal antwoord op de heersende crisis ligt hem evenzeer aan het hart. Het leeratelier komt

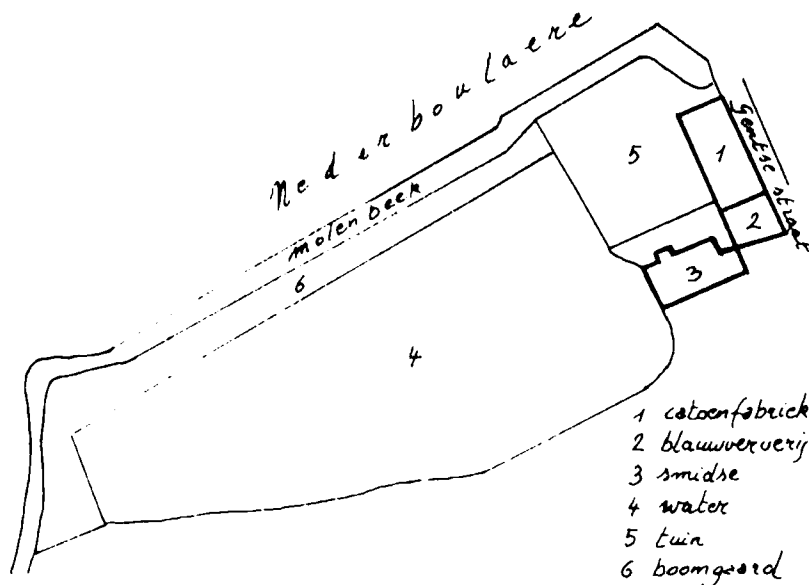
er uiteindelijk, maar levert door de harde katholieke oppositie aanvankelijk weinig resultaten op. Dit baart hem grote zorgen want voor hem is zijn geboortestad "une localité en Belgique, où il est plus urgent de modifier le mode de fabrication où l' on tisse si mal". Terwijl de gebroeders Coumont vooral verpauperde stedelingen opleiden, is Prosper Spitaels, die tevens burgemeester van Onkerzele is, meer begaan met de arme werkloze thuiswevers, die in groter aantal leven op het platteland ⁽¹⁾. Voor hem betekent "la conquête de notre Californie Grammontoise" niet alleen politiek weerwerk, maar ook concrete realisaties. Zo staat hij reeds in januari 1850 aan het hoofd van een 'atelier de tissage'. Is het de droom van

zijn overleden broer die hij wil waarmaken? Hij krijgt in elk geval de volle steun van gouverneur Edouard De Jaegher, die financieel tussenbeide komt voor de aanschaf van werkmaterieel. Maar aan deze welgekomen hulp zijn beperkingen: elke geldelijke steun wordt als een lening beschouwd en de aangekochte werktuigen blijven het bezit van de provincie.

*De eerste maanden in de oude
textielfabriek van Albert Wanten*

Op 14 januari betaalt hij aan de Gentse handelaar Jean-Philippe Plettinck de jaarlijkse huurprijs van 300 Belgische frank voor "une partie du bâtiment situé près la porte de Gand". Plettinck is op dat ogenblik nog eigenaar van dat deel van het oude textielbedrijf

(1) L. JASPERS, O. STEVENS, *Arbeid en tewerkstelling in Oost-Vlaanderen op het einde van het Ancien Régime*, Gent, 1985: in 1796 is voor Geraardsbergen 17,2 % en voor het kanton Geraardsbergen 50,3 % van de gezinshoofden tewerkgesteld in de textielsector.

Afb. 10: grondplan van het deel van het textielbedrijf van Albert Wanten langs de Gentsestraat te Geraardsbergen (1856)

van Albert Wanten, dat langs de Gentsestraat op stadsgronden is gelegen (afb. 10) ⁽²⁾. De gebouwen staan al enkele jaren leeg en bieden een geschikte locatie om er een leerwerkhuis voor textiel op te starten. Spitaels wil met zijn project in hoofdzaak wevers aantrekken uit de omringende dorpen. Francies Vandenhende, die Spitaels als bekwaam en zeer ervaren acht, wordt door hem aangesteld als opzichter van het atelier.

Op 15 januari koopt Spitaels de eerste twee weefgetouwen voor zijn bedrijf voor de som van 40 Belgische frank (Afb. 11). Meestal tegen een nog lagere prijs weet Vandenhende tussen 16 januari en 25 februari nog een dozijn weefgetouwen voor rekening van Spitaels te verwerven. Thuiswevers uit de omgeving komen naar het leeratelier om geperfectioneerde weeftechnieken aan te leren voor de productie van

zijden stoffen en russias ⁽³⁾. Zij komen soms van zo ver, getuigt Spitaels, dat hij ze bij hem laat logeren en hen te eten geeft. Zij verdienen in hun leertijd dagelijks 0,50 à 0,60 Belgische frank. Het leerwerkhuis kampt tijdens de eerste maanden van zijn bestaan met een gebrek aan de nodige stoffen en het vereiste werkmaterieel (schietspoelen, weverskammen...). Tot overmaat van ramp verlaat Vandenhende begin maart 1850 het leerwerkhuis voor het atelier van Kruishoutem. Op 10 maart stuurt Prosper Spitaels een brief naar de Oost-Vlaamse gouverneur en vraagt hem dringend een nieuwe opzichter te sturen. Het gerucht doet de ronde dat Vandenhende niet meer zou terugkeren, zodat het atelier nu geleidelijk leegloopt. Vier van de veertien wevers in opleiding zijn al vertrokken. Nog diezelfde dag zendt Spitaels een schrijven naar Maurice Van De Walle, niet alleen om hem het

vertrek van Vandenhende te melden maar ook opdat hij er voor zou zorgen dat een nieuwe bekwame opzichter er snel komt evenals beter werkmaterieel.

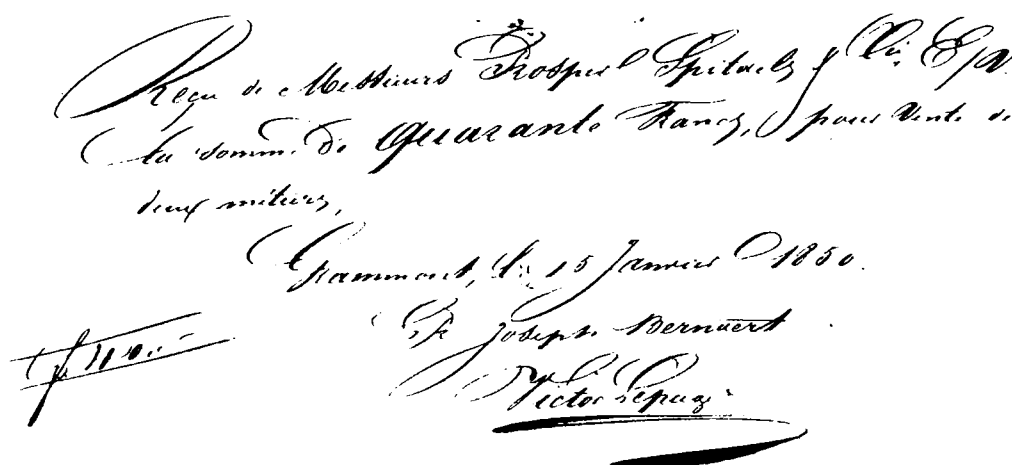
Ontevreden over de nieuwe opzichter

Het schrijfwerk van Spitaels werpt vruchten af. Op 24 maart kan hij Van De Walle melden dat de nieuwe opzichter Louis De Cocker aangekomen is en die ervoor gaat zorgen dat de weefgetouwen bij thuiswevers in de buitengemeenten worden geplaatst. Het eerste getouw staat reeds opgesteld in Moerbeke. Spitaels onderstreept dat de beste wevers te vinden zijn op het platteland en zeker niet in de stad. Pierre Clerebaut vervangt voorlopig Vandenhende en geeft onderricht aan de arbeiders in het leerwerkhuis. Hij moet zelf nog veel bijleren, maar is tevreden met een klein loon. Tenslotte vindt Spitaels dat te Geraardsbergen een atelier van metalen weverskammen moet opgericht worden. Wevers zouden ze dan tegen 0,75 Belgische frank per stuk kunnen huren.

Amper tien dagen later, op 3 april meldt Prosper Spitaels schriftelijk aan Maurice Van De Walle dat de arbeiders klagen over de slechte werking van de weefgetouwen. Hierdoor moeten de geproduceerde stoffen sterk aan kwaliteit inboeten. Hij betwijfelt tevens de kwaliteiten van De Cocker, die niet bekwaam zou zijn om de thuiswevers te voorzien van een getouw. Met deze gang van zaken vreest Spitaels in hetzelfde straatje te geraken als de

⁽²⁾ RABW, 4de Afdeling A, nr. 102/2: omvat een bundel briefwisseling tussen de provinciegouverneur, de minister van Binnenlandse Zaken, de toezichtcommissie en Prosper Spitaels tijdens de periode 1850-1853. Verder bevat het dossier nog een aantal rekeningen. Over het textielbedrijf van Albert Wanten: J. DE RO, *In de schaduw van...*, in *De Heemschutter*, 2003/190, pp. 9-12.

⁽³⁾ In de bestaande vakliteratuur is nergens een nadere omschrijving van deze geproduceerde stof teruggevonden.

Reçu de Messieurs Prosper Spitaels, f. R. & Co.
Au donm. de Messieurs Francis, pour l'achat de
deux métiers,
Grammont, le 15 Janvier 1850.
R. Joseph. Bernaert
Victor Spitaels

Afb. 11: ontvangstbewijs voor de aankoop van de eerste twee weefgetouwen door Prosper Spitaels (15 januari 1850)

gebroeders Coumont...

Maar tegenover de provinciegouverneur spreekt Spitaels duidelijk andere taal. In zijn schrijven van 4 april hoopt hij dat De Cocker bekwaam genoeg is om zijn taak behoorlijk uit te voeren en merkt hij op dat het leeratelier duidelijk een positieve invloed heeft op de arbeider:

"Grammont était la location où l'on faisait les plus mauvaises toiles, et où il existait un préjugé contre tout nouveau système de fabrication, grâce à l'atelier on commence à voir clair et l'ouvrier est convaincu de la supériorité de son tissu".

Een regularisatie van het leerwerkhuis is in zicht

Edouard De Jaegher blijft niet ongevoelig voor deze gunstige ontwikkeling. Op 10 april laat hij Spitaels weten dat, hoewel het werkmaterieel eigendom blijft van de provincie, het leeratelier in de Gentsestraat nog een uitgesproken privé karakter heeft, maar nu wel in aanmerking komt voor regularisatie ⁽⁴⁾.

In zijn antwoord op datum van 25 april is Spitaels bepaald niet afkerig tegenover dit voorstel en maant de gouverneur zelfs aan stappen te ondernemen bij de minister van Binnenlandse Zaken. En, voegt de bankier er aan toe: «je donne tous mes soins sans bénéfice à cet atelier et dans l'intérêt de notre classe ouvrière».

Op 30 april belooft de provinciegouverneur werk te maken van de regularisatie, maar vraagt zich wel af welke voorwaarden Spitaels vooropstelt bij deze tussenkomst van de overheid. Laatstgenoemde geeft hierop op 7 mei een duidelijk antwoord. Zo neemt Spitaels alle kosten op zich van de oprichting en de organisatie van het atelier, de dagelijkse uitgaven voor slijtage of reparaties van de weefgetouwen en de huurprijs en het onderhoud van de lokalen. De provincie moet zorgen voor de levering van het verbeterde werkmaterieel om de plaatsing van de weefgetouwen bij de thuiswevers mogelijk te maken. Daarnaast levert zij één of twee opzichters: één voor de opleiding

van de wevers in het atelier, de tweede voor de plaatsing van getouwen bij de landbouwers. Spitaels wil gedurende drie jaar de leiding over het leerwerkhuis en onderstreept nogmaals dat hij hoofdzakelijk plattelandslui een opleiding wil geven. De stad Geraardsbergen heeft helemaal geen belangstelling voor zijn project en de besturen van de omliggende dorpen durven zelf die verantwoordelijkheid niet nemen. Hij eindigt tenslotte met de optimistische boodschap dat jaarlijks minstens een honderdtal weefgetouwen zullen geplaatst worden tegen 25 à 27 Belgische frank per stuk.

Inmiddels is het duidelijk geworden dat De Cocker niet beantwoordt aan de eisen die Spitaels stelt voor de oprichting van weefgetouwen bij de thuiswevers. Jean Henry, gewezen opzichter van het Aalsterse atelier van de heren Impens en Bourricand, wordt op aanraden van Charles Rogier naar voor geschoven. Op 8 mei verneemt de gouverneur van Spitaels dat Henry niet tevreden is met het loon van 1.200 Belgische frank, die de overheid hem gaat betalen voor drie jaar arbeid in het atelier. Hij zal nooit aangenomen worden. De bankier laat weten dat het atelier zich wil toeleggen op de productie van zijden stoffen.

De lijdensweg van de gebroeders Coumont wordt niet overgedaan

De Jaegher brengt op 14 mei aan de minister van Binnenlandse Zaken een gedetailleerd verslag uit over wat het nieuwe leerwerkhuis de staat gaat kosten ⁽⁵⁾. Hij benadrukt tevens dat hij het volste vertrouwen heeft in Prosper

⁽⁴⁾ *Exposé de la Situation...*, Gent, 1851, p. 271: van officiële zijde zou het leerwerkhuis van Prosper Spitaels er pas gekomen zijn in april 1850 en zou 14 weefgetouwen tellen.

⁽⁵⁾ RABW, *op. cit.*: huur en onderhoud van het lokaal (400 Bef. (=Belgische frank)), jaarwedde van de eerste opzichter die in het atelier werkt (600 Bef.), jaarwedde van de tweede opzichter die instaat voor de thuiswevers (728 Bef.); onderhoud van de weefgetouwen (150 Bef.), aankoop van de weefgetouwen en gereedschap voor de thuiswevers (2.500 Bef.) en onverwachte uitgaven (50 Bef.).

Spitaels, want "il ne trouve aucun intérêt personnel dans cette entreprise, il fait, au contraire, journellement des sacrifices en faveur des ouvriers».

Maar de minister maakt zich in zijn antwoord van 8 juni niet meteen zorgen over Spitaels, maar eerder over de moeilijke omstandigheden waarin de senator het atelier moet leiden. Hij vreest dat ook hij in hetzelfde straatje gaat terechtkomen als de gebroeders Coumont.

De Jaegher stelt in zijn brief van 21 juni de minister gerust: de directeur van het leerwerkhuis moet helemaal geen tegenkantingen verwachten van het stadsbestuur, dat geen enkele belangstelling vertoont noch financiële steun verleent. Spitaels voelt zich meer betrokken met het lot van de wevers in de omliggende dorpen, zodat "sa marche ne semble pas pouvoir être entravée".

De provinciegouverneur komt op werkbezoek

In de loop van juli 1850 bezoekt de provinciegouverneur het nieuwe leerwerkhuis in Geraardsbergen evenals thuiswevers op het platteland. Op 29 juli brengt hij hierover verslag uit aan Charles Rogier. Zo stelt hij vast dat er in het atelier momenteel met 13 weefgetouwen wordt gewerkt en er vooral russias worden geproduceerd volgens de moderne weefmethodes. Methodes die in de omringende dorpen zeer moeizaam verspreid raken. Tal van hindernissen zoals de onbekwaamheid van de arbeiders, de slechte werkmethodes en de gebrekkige toestand van het werkmaterieel liggen daar aan de basis van.

Louis D'hoker wordt in augustus als opzichter in het leerwerkhuis aangeworven, maar Spitaels heeft snel twijfels over zijn capaciteiten. Reeds op 3 september doet hij schriftelijk zijn beklag bij de gouverneur over D'hoker. Met hem werkt het atelier ondermaats en er is ook onvoldoende opvolging voor de 35 arbeiders die nu na hun leertijd thuis werken.

De overeenkomst tussen de regering en Prosper Spitaels

Op 7 september komt te Gent het lang verwachte contract tot stand tussen de gouverneur van Oost-Vlaanderen en "fabricant" Prosper Spitaels. In een tiental artikels wordt de werking vastgelegd van het leerwerkhuis. Het is het resultaat van een maandenlange dialoog tussen de minister, de gouverneur en de oprichter-uitbater. In de overeenkomst verbindt Spitaels zich ertoe gedurende drie opeenvolgende jaren de leiding en de werking op zich te nemen van het leerwerkhuis voor de vervaardiging van stoffen volgens de nieuwe weefprocédés. Hij zorgt tevens voor de levering van de grondstoffen aan de wevers en voor de verkoop van de afgewerkte producten. Dit atelier is zowel bestemd voor arbeiders uit Geraardsbergen als uit de omliggende gemeenten. Spitaels betaalt leerjongens en wevers volgens hun bekwaamheid, de kwaliteit van de geproduceerde stoffen en de arbeidsduur. De leertijd wordt vastgelegd op zes weken voor arbeiders met enige ervaring en op drie maand voor beginnelingen. De directeur van het atelier zorgt ervoor dat arbeiders na hun leertijd verder thuis aan de slag kunnen. Hij maakt dat zij thuis over een

weefgetouw en het nodige werkmateriaal kunnen beschikken. Het ligt dan aan de thuiswever of hij voor eigen rekening gaat werken of voor rekening van andere fabrikanten. De regering betaalt het jaarlijkse salaris van 700 Belgische frank voor een opzichter en - dit is een nieuw gegeven - stelt jaarlijks 2.000 Belgische frank ter beschikking voor alle kosten die gemaakt worden voor de verspreiding van getouwen en verbeterd werkmateriaal aan de arbeiders in opleiding en de thuiswevers. Alle andere kosten komen ten laste van Spitaels: de huur, de verwarming en de verlichting van de lokalen, het onderhoud van het gereedschap... In artikel 8 van het contract wordt bepaald dat alle facturen die Spitaels indient zullen nagezien worden door een toezichtcommissie. Pas veel later beslist de gouverneur dat de commissie die toezicht uitoefent op het leerwerkhuis van de gebroeders Coumont ook het atelier van Spitaels mag controleren. Op 10 oktober gaat Spitaels daar meteen mee akkoord, temeer daar hijzelf en alle leden tot dezelfde politieke familie behoren.

In de komende maanden schrijft Spitaels nog regelmatig naar Van De Walle om technische hulp. In januari 1851 vreest hij zelfs dat hij het leerwerkhuis zal moeten sluiten bij gebrek aan grondstoffen. Maar met de steun van Pierre Clerebout, die inmiddels een opleiding van drie maanden heeft gevolgd in het leerwerkhuis van Kruishoutem, weet de bankier het atelier draaiend te houden. Het is onduidelijk hoe lang Louis De Cocker als opzichter in het leeratelier werkzaam is geweest. Hoewel zijn kwaliteiten door Spitaels niet hoog worden

ingeschat, is zijn niet gedateerde "lijst van al de wevers die ik tot Geerardsbergen geleert heb" indrukwekkend ⁽⁶⁾. Zo heeft hij in totaal 134 arbeiders uit 22 omliggende gemeenten een opleiding gegeven. Met 41 wevers scoort de gemeente Deftinge torenhoog uit boven de andere locaties. Van de deelgemeenten telt Moerbeke het hoogste aantal wevers, terwijl Nieuwenhove en Waarbeke niet op de lijst voorkomen.

De financiële regeling tussen de overheid en Spitaels loopt mank

Vanaf 1 januari 1851 worden alle rekeningen nauwgezet bijgehouden door de toezichtcommissie. Lokale leveranciers van werkmateriaal zoals J. Van Damme, Vital Silva, Charles Van Nedervelde, Charles Louis Lauwerys, Alexander Ghysbrecht en Vandenberghe staan regelmatig in de onkostennota's vermeld. Maar de provinciegouverneur is niet echt tevreden over de financiële transacties tussen Spitaels en de commissie. Op 6 januari 1852 doet hij zijn beklag bij de commissieleden over de rekeningen die Spitaels hem toestuurt: "le présente compte de Mr. Spitaels n'est pas établi d'une manière régulière". Pas op 8 februari reageert de toezichtcommissie hierop. Zij vindt dat zij voor een ingewikkelde situatie staat: zowel de regering als Spitaels hebben zo hun eigen interpretatie over het contract van 7 september 1850. De Jaegher geeft in zijn antwoord op 16 februari

een uitgebreide toelichting over alle financiële aspecten van de overeenkomst tussen Spitaels en de overheid. Er zijn geen noemenswaardige problemen meer nadat de commissie de rekeningen van het leeratelier op 13 maart 1853 en 18 februari 1854 bij de gouverneur heeft ingediend.

Wanneer Prosper Spitaels contractueel op 7 september 1853 afstand doet van het directeurschap van het leerwerkhuis in de Gentsestraat, moet nog een opvolger aangewezen worden. Het voortbestaan van het leeratelier wordt helemaal niet in vraag gesteld hoewel op dat ogenblik de lokale textielnijverheid een ware heropleving beleeft. In een brief van Philippe Servaes, voorzitter van de stedelijke toezichtcommissie, op datum van 30 juli 1853 aan de provinciegouverneur wordt als mogelijke kandidaat een Geraardsbergse textielabrikant naar voor geschoven: Félix Van Wetter.

4. Het leerwerkhuis van Félix Van Wetter (1853-1857)

De toezichtcommissie vindt een opvolger voor Spitaels

Op 14 juni 1853 stuurt de provinciegouverneur een brief naar de toezichtcommissie met de vraag of Prosper Spitaels de intentie heeft zijn contract met de regering de dato 7 september 1850 te verlengen. Er komt geen antwoord en een maand later, op 16 juli herhaalt hij zijn vraag. Op

30 juli krijgt hij uiteindelijk van de commissieleden te horen dat Félix Van Wetter het directeurschap over het leeratelier op zich wil nemen.

Winkelier Félix Van Wetter-Cottiels (° Geraardsbergen 1810), is een nieuwkomer in het opbloeiende textielgebeuren te Geraardsbergen. Op 3 februari 1853 koopt hij voor notaris Eggermont te Gent een viertal woonhuizen met afhankelijkheden, gelegen in de Vredestraat. In de achtertuin van zijn verworven goed laat hij kort daarna een katoenweverij optrekken (afb. 12). Hij richt zich vooral op de productie van "sargien, watte, bazijn, tijk, katoenette en siamoise". De voorzitter van de toezichtcommissie omschrijft hem als «un fabricant de piloux, donc un industriel plein d'activité qui mérite sous tous les rapports la confiance du gouvernement» ⁽⁷⁾.

Op 9 augustus brengt De Jaegher de minister van Binnenlandse Zaken op de hoogte van het plan van de toezichtcommissie. Hij is echter niet helemaal zeker dat Van Wetter de meest geschikte kandidaat is om de taak van Spitaels naar behoren over te nemen. Daarom stelt hij de minister voor dat Van Wetter in dienst treedt met een hernieuwbaar jaarcontract "à titre d'essai". Financiële tegemoetkoming van de overheid wordt beperkt tot een som van 1.000 Belgische frank voor de verdeling van de weefgetouwen en het werkmateriaal onder de wevers.

⁽⁶⁾ *Ibidem*, Louis De Cocker stelt eigenhandig een genummerde namenlijst op van alle wevers die hij in Geraardsbergen heeft opgeleid. Zij komen uit 22, vaak ver afgelegen dorpen rond Geraardsbergen. Wij geven ze weer in de volgorde van de opzichter: Deftinge (41), Schendelbeke (9), Ophasselt (6), Moerbeke (17), Smeerebbe-Vloerzegem (12), Nederboelare (3), Zarlardinghe (9), Opbrakel (2), Sint-Martens-Lierde (4), Sint-Maria-Lierde (1), Grimminge (1), Zandbergen (2), Sint-Lievens-Esse (2), Sint-Goriks (1), Sint-Jan-Hemelveerdegem (3), Onkerzele (3), Overboelare (6), Sint-Maria-Oudenhove (4), Steenhuize (1), Idegem (2), Goeferdinze (2) en Viane (2); Exposé de la Situation..., Gent, 1852, p. 363: in 1851 zouden er in het werkatelier 80 wevers gewerkt hebben tegen een dagloon van 0,75 Belgische frank.

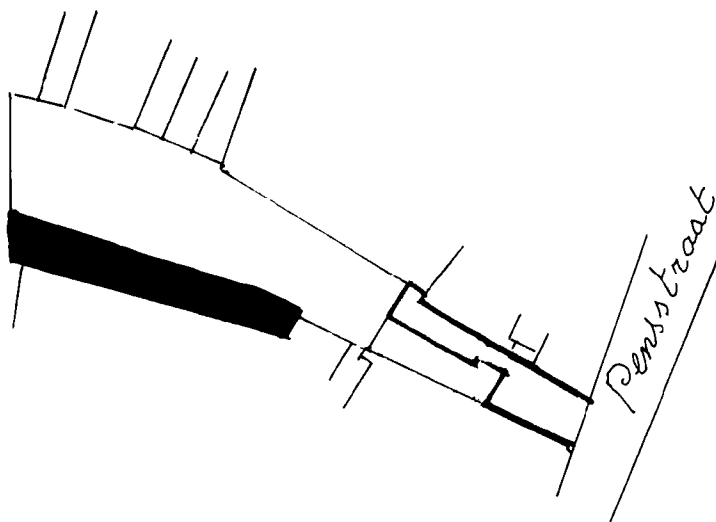
⁽⁷⁾ RABW, 4de Afdeling A, nr. 102/4: net alles over Coumont en Spitaels bestaat er een aparte bundel briefwisseling tussen de gouverneur, de minister van Binnenlandse Zaken en de toezichtcommissie. Van Félix Van Wetter is geen enkel schrijven teruggevonden.

De toezichtcommissie stuurt drie dagen later een tweede brief naar de gouverneur. Hierin staat dat Van Wetter thans werkt met 12 weefgetouwen en dat hij zijn arbeiders dagelijks anderhalve frank betaald. Hij wil voor de regering werken onder dezelfde condities als Spitaels. De Jaegher laat zich niet beïnvloeden door deze nieuwe gegevens en blijft bij zijn voorstellen aan de minister, die ze goedkeurt op 13 september.

Op 22 september verneemt de toezichtcommissie van de gouverneur onder welke voorwaarden hun voorgestelde kandidaat aan de slag kan. Er moet enige twijfel of discussie gerezen zijn tussen de commissieleden onderling en Van Wetter, want de gouverneur, die ongeduldig op een antwoord uit Geraardsbergen wacht, stuurt hen een tweede schrijven op 13 oktober. Het wordt een ultimatum: Van Wetter aanvaardt de vooropgestelde voorwaarden of het leerwerkhuus wordt gewoon gesupprimeerd. Het duurt nog tot 29 oktober, alvorens nieuws komt uit de Denderstad. Voorzitter Joseph De Vincke verontschuldigt zich bij de gouverneur voor het laattijdige antwoord, met als reden de lange afwezigheid van Félix Van Wetter. Laatstgenoemde is echter helemaal niet akkoord met de voorstellen van De Jaegher. Hij vindt de overheidssteun van 1.000 Belgische frank té gering en wil zeker het dubbele: alleen het jaarloon van de opzichter kost al 700 Belgische frank en dan zijn er nog de talrijke onvoorziene uitgaven.

In de komende dagen moet nog heel wat politiek weerwerk tussen Gent en Geraardsbergen gebeurd zijn. Een brief van de toezichtcommissie aan de gouverneur op 5 november onderstreept nog eens wat voor rampzalige gevolgen de

Afb. 12: Kadastergrondplan van de "wollen- en katoenhandweverij" van Félix Van Wetter in de Vredestraat voor de afbraak in 1875

verdwijning van het leeratelier met zich zou meebrengen voor de verarmde plattelandsbevolking rond Geraardsbergen.

De overeenkomst tussen de regering en Félix Van Wetter

Hoe dan ook, op 9 november 1853 wordt het jaarlijks hernieuwbare contract te Gent gesloten tussen de Oost-Vlaamse gouverneur en de industrieel Félix Van Wetter. Het document telt 9 artikels en verbindt Van Wetter ertoe het leerwerkhuus te Geraardsbergen gedurende één jaar te leiden en er in te staan voor de fabricatie van wollen en katoenen stoffen volgens de verbeterde weefmethodes. Hij staat tevens in voor de levering van de grondstoffen aan de arbeiders en de verkoop van de afgewerkte producten. Het werkhuis kan zowel wevers uit de stad als uit de omliggende dorpen opleiden. Het salaris van de leerjongens wordt door Van Wetter betaald volgens hun kundigheid, de kwaliteit van de geproduceerde stoffen en de arbeidsduur. Beginningen krijgen een opleiding van drie maand, terwijl arbeiders met enige

weverservaring een leertijd van zes weken doorlopen. Net als Spitaels, zorgt de nieuwe directeur er ook voor dat de wevers na hun opleiding thuis verder kunnen werken voor eigen rekening of voor andere fabrikanten. De overheid spendeert 1.000 Belgische frank voor de verdeling van weefgetouwen en geperfectioneerd werkmateriaal voor de arbeiders na hun opleiding. De toezichtcommissie zorgt voor de nauwkeurige opvolging en terugbetaling van de facturen. Tenslotte moet Van Wetter de huur, de verwarming en de verlichting van de lokalen bekostigen evenals het onderhoud van het werkmaterieel. Op 8 december wordt deze overeenkomst door de minister bekrachtigd.

Van Wetter heeft dus uiteindelijk toegestemd ook het jaarloon van 700 Belgische frank voor de opzichter te betalen. Maar uit de brief die de gouverneur op 9 januari 1854 zendt naar de toezichtcommissie blijkt dan weer dat de overheid toch het jaarloon van 700 Belgische frank voor de opzichter gaat uitbetalen. Een

reden ligt wellicht in het feit dat Van Wetter nu ook de taak op zich wil nemen om de stoffen te imiteren die vervaardigd zijn in het leeratelier van de heren Coumont. Met de sluiting van dit atelier in maart 1854 kunnen de wevers, die hierdoor werkloos worden, opnieuw worden aangeworven.

Uit het bronnenmateriaal kan niet worden opgemaakt of Spitaels, na het beëindigen van zijn contract op 7 september 1853, het leeratelier nog een vijftal maanden blijft leiden tot 15 februari 1854, de dag dat Félix Van Wetter er zijn intrede doet.

Het directeurschap van Van Wetter wordt een succes

In de volgende maanden weet de nieuwe directeur het leerwerkhuus op een succesvolle manier leiding te geven. Volgens het rapport dat de toezichtcommissie op 19 oktober 1854 naar de gouverneur stuurt, zijn er in het leeratelier 40 weefgetouwen opgesteld. Er werken 39 wevers tegen een dagelijks loon van 1 à 2 Belgische frank en nog eens 15 arbeiders krijgen een opleiding. Daarnaast worden ook nog 42 thuisarbeiders in de omringende gemeenten begeleid. Deze cijfers zijn volgens de commissieleden een goede reden om het contract met Félix Van Wetter met een jaar te verlengen. Hoewel deze overeenkomst met de regering eindigt op 9 november, laat De Jaegher de commissieleden pas op 18 december weten dat zij voor een

Afb. 13: Pieter De Decker is van 30 maart 1855 tot 30 oktober 1857 minister van Binnenlandse Zaken

jaar verlengd wordt. Ook het werkjaar 1855 verloopt gunstig voor het leerwerkhuus. Op 8 september vraagt de gouverneur aan de stedelijke commissie om een verslag op te sturen over de bedrijvigheid van het atelier. Hij vraagt zich ook af of het moeite loont nog verder te werken. De toezichtcommissie heeft niets dan lovende woorden en antwoordt op 27 september: "La marche de cet atelier est très favorable. La plus grande activité y règne constamment, les ouvriers s'acceptent d'ouvrages lucratifs". Het voortbestaan van het atelier blijft volgens haar onontbeerlijk voor vele arbeiders, zelfs nu nog, ondanks de grote vraag naar arbeidskrachten bij de aanleg van

de Dender-Waas spoorlijn. Op 30 november laat de gouverneur de commissie weten dat hij het volste vertrouwen behoudt in de heer Van Wetter en dat het contract dus nogmaals verlengd kan worden. Deze beslissing komt er nog met de goedkeuring van de nieuwe minister. Maar dit gaat veranderen. Op 30 maart 1855 komt te Brussel immers de laatste unionistische regering aan de macht, waardoor het ministerie van Binnenlandse Zaken in handen komt van de Vlaamsgezinde katholiek Pieter de Decker (afb. 13) ⁽⁸⁾. Hierdoor kan De Jaegher niet langer rekenen op de steun van zijn vriend en partijgenoot Charles Rogier. De nieuwe minister zal er nu alles aan doen om de subsidiëring van de leerwerkhuizen te verminderen of desnoods af te schaffen. Een eerste teken van een nieuw beleid komt er op 2 mei 1856. Ruim zes maanden voor het verstrijken van het hernieuwbare contract, moet de Oost-Vlaamse gouverneur in opdracht van de nieuwe minister aan de toezichtcommissie de vraag richten of het leeratelier ook in 1857 verder moet werken. In haar antwoord op datum van 15 mei is de commissie categoriek: het leeratelier moet gehandhaafd blijven! Zij stelt vast dat «la marche continue à être très favorable». De arbeiders zijn tevreden over hun werk en hun loon, hun levensstandaard gaat er opmerkelijk op vooruit. Toch blijven de levensmiddelen zeer duur, waardoor de wevers met het verdwijnen van hun werkgever

⁽⁸⁾ *Pieter De Decker* (Zelee 1812 – Schaarbeek 1891), katholiek politicus, werkt in 1836-1837 mee aan *Journal des Flandres* en in 1837 medestichter van *La Revue de Bruxelles*. Hij is onafgebroken kamerlid van 1839 tot 1866. Op 30 maart 1855 wordt hij kabinetsleider en minister van Binnenlandse Zaken van de laatste unionistische regering. Hij dient zijn ontslag in op 30 oktober 1857 nadat de gemeenteverkiezingen, die in het teken staan van de Kloosterwet, in het voordeel uitvallen van de liberalen. In oktober 1871 wordt hij benoemd tot gouverneur van Limburg. Hij staat vooral bekend als overtuigd Vlaamsgezind en heeft het belang onderstreept van de Vlaamse beweging voor de katholieke gedachte. Voor hem zouden alle ambtenaren en magistraten in Vlaanderen het Nederlands machtig moeten zijn. Op zijn voordracht komt medio 1856 de Grievencommissie tot stand.

terug zouden vallen op de steun van het bureel van weldadigheid.

De nieuwe minister draait de kraan dicht...

De Jaegher blijft overtuigd over het sociale nut van het werkhuis en slaagt erin met de toestemming van de Decker nogmaals het contract met Van Wetter te verlengen. Maar tijdens het werkjaar 1857 wordt duidelijk gesnoeid in de overheidsuitgaven. Op 5 februari meldt de gouverneur aan de minister dat het leerwerkhuis te Geraardsbergen beslist moet blijven bestaan, maar dat de toelage van 1.000 Belgische frank voor de verdeling van weefgetouwen en werkmateriaal best kan teruggebracht worden tot 600 Belgische frank. Op 18 februari gaat de minister meteen akkoord met deze subsidieverlaging. Maar hij gaat zelfs verder. Hij merkt op dat "l'industrie grammontoise se trouve actuellement dans un état prospère" en gezien het atelier de overheid de laatste vijf jaar véél geld heeft gekost (de eerste drie jaar is de toelage gestegen tot 2.700 Belgische frank, de laatste twee tot 1.700 Belgische frank), besluit hij dat Van Wetter het volgende werkjaar best zichzelf financieel bedruipt, of tenminste dat hij zelf het jaarloon van de opzichter moet betalen (*). Dit nieuws meldt de gouverneur op 22 februari aan de toezichtcommissie.

Vreemd genoeg is nadien geen briefwisseling meer gevoerd (tenzij die ontbreekt) tussen de commissieleden en de gouverneur. Van enig protest tegen deze nieuwe maatregel zijn we niet op de hoogte. Wellicht loont het voor Félix Van Wetter niet de moeite om er tegen in te gaan. Hij heeft op dat ogenblik immers nieuwe troeven

in handen. De snel opkomende lucratieve lucifersnijverheid in de Denderstad is hem niet ontgaan en daarin wil hij graag investeren. Op 19 januari 1856 is hij, samen met Laurent Marinoni, Guillaume Bijl, Egide Coppens en Philippe Le Clercq, mede-eigenaar geworden van een lucifersbedrijf te Nederboelare. Naast zijn katoenweverij in de Vredestraat en de nieuw opgezette lucifersproductie, moet voor hem de leiding over het leerwerkhuis in de komende maanden van 1857 gereduceerd zijn tot een nevenactiviteit.

Het leerwerkhuis wordt definitief gesloten

De toekomst van het leerwerkhuis blijft onduidelijk. Het initiatief komt ditmaal vanuit Brussel. In opdracht van de minister van Binnenlandse Zaken verzoekt de gouverneur op 9 juli de arrondissementscommisaris van Aalst een onderzoek in te stellen in een vijftiental gemeenten rond Geraardsbergen. Hij moet door de gemeentebesturen lijsten laten opstellen van mogelijke kandidaten voor een opleiding als wever in het leerwerkhuis te Geraardsbergen. De gouverneur hoopt snel de lijsten te krijgen, want op 22 juli herhaalt hij zijn opdracht aan de betrokken mandataris. Drie maanden later, op 24 oktober richt hij met hetzelfde doel een schrijven naar de arrondissementscommisaris. Uiteindelijk komen de lijsten op zijn bureel terecht op 28 oktober. Het onderzoek dat gevoerd is in de dorpen tussen 24 juli en 9 oktober levert slechts drie kandidaten op: Pierre Antoine Nechelpuut (15 jaar) en Désiré Duchau (17), beide uit Grimminge en Charles Louis Waeyenberg (21) uit Moerbeke

hebben zich ingeschreven voor een opleiding in het leeratelier.

Voor de provinciegouverneur is het nu duidelijk: de landelijke belangstelling is zo ondermaats dat het voortbestaan van het leerwerkhuis niet meer kan gemotiveerd worden. Félix Van Wetter, die in feite nooit rechtstreeks in contact is geweest met de bewindslieden in Gent, moet het atelier geleid hebben tot hooguit 9 november 1857, de einddatum van zijn contract met de regering.

Op 31 december 1857 ontvangt de gouverneur een brief uit Nederbrakel. Bernaeyge, de voorzitter van de plaatselijke toezichtcommissie, heeft vernomen van Philippe Servaes, lid van de ontbonden Geraardsbergse commissie, dat weefgetouwen en werkmaterieel zich in het leeratelier nog bevinden in de Gentsestraat. Graag zou hij alles laten overbrengen naar het nieuw opgerichte leerwerkhuis van Nederbrakel want "par ce moyen nous pourrions commencer à faire travailler de suite quelques enfants pauvres".

Op 11 januari 1858 richt de gouverneur zich noodgedwongen naar de vroegere toezichtcommissie in Geraardsbergen en wil graag inlichtingen over de weefgetouwen die nog in het atelier aanwezig zijn. Het antwoord komt al op 15 januari: er zijn nog 13 getouwen die toebehoren aan de overheid, maar vijf daarvan staan opgesteld bij wevers thuis. Voor deze mensen is het hun broodwinning en kunnen dus niet zonder. Tenslotte beslist de gouverneur op 4 februari dat de laatste acht weefgetouwen, die in het atelier opgesteld staan, verhuizen naar het werkatelier in Nederbrakel.

(*) *Exposé de la Situation...*, Gent, 1860, p. 378; 1862, p. 383: het dichtdraaien van de geldkraan gebeurt te Geraardsbergen vroeger dan in de meeste andere Oost-Vlaamse gemeenten, waar een leerwerkhuis voor textiel is opgericht. In de loop van 1859 wordt de subsidie afgeschaft in de ateliers van Kaprijke, Leupegem, Nazareth, Evergem, Zulte, Bellem en Mater. Met het Koninklijke Besluit van 10 februari 1861 komt er een reorganisatie van de leerwerkhuizen tot stand.

Het leerwerkhuis voor textiel, dat door zijn oprichter-uitbater Prosper Spitaels graag "mon institution philanthropique" wordt genoemd, komt na negen jaar bedrijvigheid, opnieuw leeg te staan ⁽¹⁰⁾. Maar niet voor lang. Op 19 februari 1858 worden de gebouwen voor notaris Spanoghe door de eigenaar, de Gentse negociant Florentin Plettinck verkocht aan Laurent Marinoni, Guillaume Bruyneel, Egide Coppens en... Felix Van Wetter. Zij hebben de intentie er een lucifersbedrijf op te richten. Nog in datzelfde jaar 1858 moeten de oude gebouwen van het leerwerkhuis plaats ruimen voor een volledige nieuwbouw. In latere jaren staat de site vooral bekend als de "stoomsolferstefabriek" van Victor De Schreye ⁽¹¹⁾.

Slotbeschouwing:

De crisis in de textielnijverheid te Geraardsbergen en de omliggende gemeenten tijdens de veertiger jaren van de 19de eeuw stort talrijke lijnwaadwevers en hun familie in diepe armoede. Onder politieke druk van de bankiersdynastie Spitaels komen in 1849-1850 met overheidssteun twee leerwerkhuizen tot stand waar wevers en leerling-wevers er verbeterde weeftechnieken aanleren. Na hun leertijd kunnen zij thuis voor eigen rekening of in opdracht verder werken met een weefgetouw, al dan niet tijdelijk

ter beschikking gesteld door de overheid.

Het aantrekken van Brusselse textielfabrikanten om het eerste leeratelier te leiden stevent aanvankelijk af op een mislukking. De katholieke oppositie stelt alles in het werk om het liberale project te kelderen. Maar het leerwerkhuis werkt stimulerend op de lokale textielsector, het economische leven wordt hervat en doet de kritiek van de katholieken langzaam wegdijen. Wanneer in 1854 de bestaansreden van het leerwerkhuis in twijfel wordt getrokken, staan de vroegere tegenstanders nu op de bres om het te redden.

Het andere leerwerkhuis, dat in hoofdzaak de verarmde lijnwaadwevers op het platteland benadert, is in feite een particulier initiatief met liberaal insigne dat gemakkelijk ingeschakeld geraakt in het subsidiëringbeleid van de overheid. De leiding komt in handen van mensen van eigen bodem, wat maakt dat zij zonder enige tegenstand probleemloos kunnen produceren.

Beide leerwerkhuizen hebben er ten slotte voor gezorgd dat in het volgende decennium het textielgebeuren in Geraardsbergen een hoge vlucht gaat nemen en er sprake is van een ware "boom" aan katoenweverijen ⁽¹²⁾.

Opvallend is de grote betrokkenheid van de Oost-Vlaamse gouverneur bij het hele gebeuren rond de leerwerkhuizen te

Geraardsbergen. Zijn beslissingen zijn vaak gekleurd door zijn politieke overtuiging, vooral wanneer de katholieke oppositie zich roert. Tegenstand komt er helemaal niet van zijn partijgenoot Charles Rogier als minister van Binnenlandse Zaken. Beide heren delen dezelfde standpunten en volgen dezelfde strategie betreffende de leerateliers. Dit verandert in 1856 wanneer de gouverneur onder impuls van de katholieke minister Pieter De Decker de toelagen moet terugschroeven, met als gevolg het verdwijnen van het atelier. Voor de neven Spitaels betekent de realisatie van de leerwerkhuizen een vermenging van hun politieke intenties met hun liefdadigheidsgevoelens voor de verpauperde bevolking van hun geboortestad. De sociale bewogenheid van René Spitaels is al langer bekend, maar uit deze beknopte studie blijkt nu dat ook Prosper, die het meer moet hebben van zijn actie dan van zijn pen, helemaal niet moet onderdoen. De leden van de liberaal getinte toezichtcommissie blijven doorheen de jaren nauw toegewijd aan het project, die zij tot het einde verdedigen. En de verarmde wevers, waar het tenslotte allemaal om draait... zij raken met een verzekerd inkomen de crisisjaren door en krijgen nieuwe kansen op werk in de later opgerichte lokale weverijen.

⁽¹⁰⁾ *Exposé de la Situation...*, Gent, 1859, p. 322: volgens deze officiële bron is het leerwerkhuis te Geraardsbergen samen met deze van Schorisse in de loop van het werkjaar 1858 gesloten "par le motif qu'ils pouvaient être considérés comme ayant accompli leur mission". Uit deze beknopte studie blijkt echter dat de poorten van het atelier in de Gentsestraat reeds dicht zijn gegaan naar het einde van het werkjaar 1857.

⁽¹¹⁾ S. GODFROID, D. SURDIACOURT, *Lucifersbedrijven te Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1983, pp. 65-73.

⁽¹²⁾ J. DE RO, *In de schaduw van...* deel 2 en slot, in *De Heemschutter*, 2003/190, p. 16: in 1862 worden de katoenweverijen van de families Stocquart, van de Maele, Van Damme, Buyserie en de Norre opgericht. Zes jaar later wordt deze lijst aangevuld door gelijkaardige bedrijven van de families Flamant en Van Trimpont..

Volgende bladzijden: anastatische herdruk van de beschrijving van Geraardsbergen en het Land van Boelare uit *Verheerlykt Vlaandre*, de Nederlandse vertaling van de *Flandria Illustrata* van Anthonius Sanderus. Dit kan als afzonderlijk boekje losgemaakt worden. Een cadeautje aan onze leden ter gelegenheid van het tweehonderste nummer van ons tijdschrift.